સરોજની નાયકને સ્મરણે.

મ. મુ. દેસાઈ

આજથી પંદરેક વર્ષ પહેલાંની વાત છે. મુંબઈ ખાતેની પૂર્વ જર્મનીની વાણિજ્ય કચેરીના કોન્સલ (વાણિજ્ય દૂત) અમદાવાદ આવ્યા હતા. ભારત આઝાદ થયું તે પહેલાં પણ તેઓ ગાંધી-વિચારના અભ્યાસ માટે ગાંધીજી સાથે સેવાગ્રામ રહી ગયા હતા. અમદાવાદમાં જ્યારે તેઓ યુનિવર્સિટીના શિક્ષકોને મળ્યા ત્યારે વાતવાતમાં તેમણે એક વેધક પ્રશ્ન મૂક્યો. તેમણે કહ્યું કે ગાંધીજીએ દક્ષિણ આફ્રિકાથી આવીને ભારતમાં અમદાવાદને પોતાનાં કાર્યક્ષેત્ર માટે પસંદ કર્યું. અહીં રહી તેમણે સત્યાગ્રહ અને અહિંસાના સિદ્ધાંતોને ઘડ્યા અને ~~રાજ~~ રાષ્ટ્રીય સ્તરે તેનો વ્યવહારૂ ઉપયોગ કર્યો. પછી તેઓ અમદાવાદમાં રહ્યાં રહ્યાં ગાંધીજીએ આ પ્રવૃત્તિઓ કરી તેની ગુજરાતના અને ખાસ કરીને અમદાવાદના જન-જીવન ઉપર કરી અસર દેખાય છે ખરી? તેમના આ પ્રશ્ને અમને ~~ઘડી લાગ્યું~~ ઘડીભર તો વિચાર કરતાં કરી મૂક્યા. ખરેખર તો જવાબ ન સૂઝ્યો. પણ ~~મન~~ મન વિચારે ચડ્યું. ગાંધીનું ગુજરાત, સરદારનું ગુજરાત એમ આપણે પ્રસંગ આવે કહીએ છીએ પણ ગુજરાતના સામાન્ય જન-જીવનમાં એવું કશું દેખાય છે જેને લીધે

આપણે "ગાંધીની ગુજરાત" એમ કહી શકીએ અને એવા જાતના રાજનિતિકના પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપણે આપી શકીએ? જરા આપણે વિચાર કરવાં આવું દૃષ્ટાંત બધે પડશે. એક ઉદાહરણ લઈએ

તે દિવસોમાં મ્યુનિસિપલ કેરીનું દૂધ બારણાંમાં પેચાતું હતું. જથ્થાના ~~કે~~ દૂધ ભરેલા બારણાંમાં ખાલી પિતરફિયું ઉપર મૂકીને ~~કે~~ સાલ્યા બાદ દૂધ પિતરફ આવ્યો નહોતો અને ફેરિયાને વાંધો હતો તેથી બોલાં ફેરિયા પાસે ગુલામાં પડયાં હતાં. દૂધનો પગાર બધો તેમ લોકો આવવા લાગ્યાં અને ફેરિયા પાસે શાન્તિથી બારણામાં ઊભા રહ્યા. પાસેજ બારણાંમાં ભરેલાં બોલાં પડયાં હતાં છતાં કોઈ તેને અડકતું નથી. ત્યાં તો દૂધ પિતરફ આવ્યો અને તેણે દૂધ પેચવાનું શરૂ કર્યું. દૂધ બધિયાનું પડયું હતું, પોલિસ કે તંત્રનો કોઈ પ્રતિનિધિ હાજર નહોતો. પરંતુ લોકોમાં સ્વયંસ્ફુરિત શિસ્ત હતી. અને લોકોએ પિતરફ ખાલી કરી ત્યાં દૂધ ચાલવા દીધું! ઉદાહરણ આપણ રાષ્ટ્રીય ફરજોના ગાંધીના ગુજરાતના લોકોએ આ સ્વયંસ્ફુરિત ~~શિસ્ત~~ શિસ્તના અનેકાનેક ઉદાહરણો બોલી મળશે

પરંતુ આજે? આજ ઘેલ્લા ત્રણ મહિના આપણે ત્યાં જે બની રહ્યું છે તે જોતાં ગાંધીની કર્મભૂમિ ગુજરાત ઉપર ગાંધીની અસર ઘટવા લાગી છે કે શું તેવો વિચાર આવે. આજના સંયોગો એવા છે કે મન ઉદ્વિગ્ન બની જાય. પણ લાગણીના પ્રવાહમાં તણાયા વગર સ્થિર ચિત્તે ઝીણો વિચાર કરીએ. ગુજરાતીના જનજીવનમાં ક્યારે દેખાતી સ્વયંસ્ફુરિત શિસ્તનું મૂળ ક્યાં છે? વિચાર કરતાં જણાશે

કે સ્વયંભૂ શિસ્ત વ્યક્તિની મક્કમ આત્મશ્રદ્ધામાંથી જન્મે છે. ગાંધીની કર્મભૂમિ ગુજરાત ઉપર ગાંધીની અસર હોય તો એ ~~[illegible]~~ સામાન્ય ગુજરાતીની આ આત્મશ્રદ્ધાની લાગણી પ્રગટાવી છે.

છેલ્લાં ત્રણ વરસમાં આખુંય ઘણું બદલાઈ ગયું છે. કિંમતો બાબતમાં ઘણી છે, કિંમત મકાનો, ઝૂંપડાંઓ તરફ વધી છે કિંમતી જાનહાનિ થઈ છે, કિંમત ગરીબો, ઝૂંપડાંઓ તરફ વધી છે કરોડો રૂપિયાનો વેપાર-ધંધો અટવાઈ ગયો છે. કિંમતે કુટુંબોની રોજી રોળાઈ ગઈ છે. આ ભયંકર વાતાવરણે કિંમતે અનુકૂલ રોજાઈ ગઈ છે. આ ભયંકર પરિણામ એ છે કે આ ત્રણ વરસમાં અંદરે વધુ ભયંકર પરિણામ એ છે કે આ ત્રણ વરસમાં આખુંય પેલી ગાંધીએ આપેલી મક્કમ આત્મશ્રદ્ધાનાં વિચારોનો જાણે ધીરેધીરે નાશ કરે છે.

દીકરાને ગાવું છે કે કુદરત જાણે છે કિ કુદરતી મિલકતી વધુ કુમારી. અત્યારના આખુંય સંઘર્ષમાં કુદરતી (અસ્તિત્વ) ટકાવી રાખવાની ~~[illegible]~~ શીત દીકરાઓના કહેવા પ્રમાણે આખુંય સંસ્કાર અને દીકરાઓમાં જ પડેલા છે. ગુજરાતની પ્રજાની સ્વયંભૂ શિસ્ત અને વ્યવહારે શાંતિપૂર્વક પુનઃ પ્રાપ્ત કરવાની ગુજરાત છે આખુંય સરીખી આત્મશ્રદ્ધા જે બાબતે ~~[illegible]~~ રાખવી તે. અને ગાંધીના ગુજરાત માટે આ વરસે અઘરું નથી. ~~[illegible]~~ નવા વિચારોને, ~~[illegible]~~ આખુંય આ આત્મશ્રદ્ધા પુનઃ પ્રાપ્ત કરીને અને ગાંધીનું ગુજરાત નામ પુનઃ સાર્થક કરીએ.

recorded
Broadcast

તા. ૧૧-૬-૮૪
તા. ૧૮-૬-૮૪